

Bəhram Adəm oğlu ABASZADƏ

Dünya İqtisadiyyatı. Gömrük İşi.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası

AZƏRBAYCANIN İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİNDƏ GÖMRÜK PROSEDURLARININ YAŞIL İQTİSADIYYAT PRİNSİPLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Azərbaycanın post-konflikt ərazilərində gömrük prosedurlarının müasir vəziyyətinin təhlili mövzusunda aparılan araşdırma, bu regionlarda dayanıqlı inkişaf və yaşıl iqtisadiyyata keçid prosesləri ilə əlaqələndirilmişdir. Ərazilərin bərpası və reinteqrasiyası prosesində effektiv gömrük idarəetməsi, iqtisadi fəaliyyətlərin bərpası üçün əsas amil kimi çıxış edir. Gömrük prosedurlarının optimallaşdırılması və rəqəmsallaşdırılması, sərhəd-keçid məntəqələrində şəffaflığın artırılması və qeyri-qanuni ticarətin qarşısının alınması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu ərazilərdə yaşıl iqtisadiyyatın tətbiqi, gömrük idarəetməsində ekoloji standartların inteqrasiyası ilə sıx bağlıdır. İxrac və idxal əməliyyatlarında ekoloji tələblərin nəzərə alınması, alternativ enerji mənbələrinin idxalı üçün xüsusi güzəştlərin tətbiqi, həmçinin tullantıların idarə olunması və geri emal texnologiyalarının gətirilməsi üçün uyğun gömrük mexanizmlərinin qurulması əsas prioritetlərdən biridir. Azərbaycanın post-konflikt ərazilərində gömrük prosedurlarının təkmilləşdirilməsi və yaşıl iqtisadiyyatın inteqrasiyası iqtisadi inkişafın və ekoloji tarazlığın qorunmasının vacib elementi kimi önə çıxır. Gömrük idarəetməsində rəqəmsallaşdırma və müasir texnologiyaların tətbiqi əməliyyatların effektivliyini artırmaqla yanaşı, şəffaflığı təmin edir və qeyri-qanuni ticarətin qarşısını almağa kömək edir. Yaşıl iqtisadiyyatın təşviqi məqsədilə ekoloji standartların gömrük siyasətinə inteqrasiyası vacibdir. Alternativ enerji mənbələrinin, ekoloji təmiz texnologiyaların və resursların səmərəli istifadəsini təmin edən avadanlıqların idxalı üçün güzəştlərin tətbiqi, tullantıların idarə edilməsi və geri emal proseslərinin təşviqi əsas prioritetlərdən sayılır. Bununla yanaşı, ekoloji dost məhsulların idxal və ixrac prosedurlarının sadələşdirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə qabaqcıl təcrübələrin tətbiqi əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: rəqəmsallaşdırma, şəffaflıq, yaşıl iqtisadiyyat, ekoloji tarazlıq, dayanıqlı inkişaf.

UOT: 336

JEL: E58

DOI: <https://doi.org/10.54414/LXGY3735>

Giriş

Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində gömrük proseslərinin hazırkı vəziyyəti ölkənin təhlükəsizliyi və iqtisadi inkişafı üçün çox vacibdir. 2020-ci ildə İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycan öz torpaqlarını geri aldı və bu ərazilərdə iqtisadi və hüquqi bərpa işlərinə başladı. Gömrük proseslərinin təkmilləşdirilməsi və regionun beynəlxalq ticarətə daxil edilməsinin gücləndirilməsi bu prosesdə mühüm addımlardır. Bu məqsədə çatmaq üçün Prezidentin “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə dair bəzi tədbirlər haqqında” Sərəncamı regionun iqtisadi potensialının tam reallaşdırılması üçün mühüm

sənəd və layihədir. Sərəncam Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə iqtisadi artım, o cümlədən resursdan səmərəli istifadə üçün ciddi tədbirləri nəzərdə tutur. O, həmçinin bu sahələri azad investisiya zonalarına çevirmək və beynəlxalq kapital cəlb etmək üçün strateji strategiyaları ehtiva edir.

Qlobal ekoloji tənəzzül, təbii ehtiyatların azalması və artan tələbat şəraitində “yaşıl” iqtisadiyyatın artırılması istiqamətində addımların atılması davamlı inkişafa nail olmaq üçün çox vacibdir. Təsadüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri” üzrə 5-ci məqsədi “Təmiz ətraf mühit və yaşıl inkişaf ölkəsi” adlandırılıb.

Sənəd ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalardan istifadəni vurğulayır, zibillərin təkrar emalı və çirklənmiş rayonların təmirini təşviq edir və ekoloji cəhətdən dayanıqlı “yaşıl” texnologiyaların daha geniş tətbiqi üçün konkret məqsədlər müəyyən edir. Azərbaycanın post-konflikt ərazilərində iqtisadi bərpa prosesləri, dayanıqlı inkişaf və ekoloji tarazlığın qorunması ilə sıx bağlıdır. Bu ərazilərdə gömrük idarəetmə sistemlərinin müasir yanaşmalar əsasında yenidən qurulması, ticarət axınlarının effektivliyini təmin etməklə yanaşı, regionun ekoloji dayanıqlılığını dəstəkləmək üçün mühüm bir vasitə kimi çıxış edir [5,s.20]. Eyni zamanda, yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinin gömrük siyasətinə integrasiyası, ekoloji standartların tətbiqi və resursların daha səmərəli istifadəsi üçün əlverişli şərait yaradır. Bu kontekstdə effektiv gömrük prosedurları yalnız iqtisadi reintegrasiyanın sürətlənməsinə deyil, həm də ətraf mühitin qorunması üzrə milli və global öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə dəstək verir. Post-konflikt ərazilərin bərpasında gömrük idarəetməsinin yenilənməsi və optimallaşdırılması regionun iqtisadi potensialını reallaşdırmaq üçün əsas şərtlərdən biridir.. Eyni zamanda, gömrük prosedurlarının ekoloji tələblərə uyğunlaşdırılması, ekoloji təmiz texnologiyaların və məhsulların idxalı-ixracını dəstəkləyir və yaşıl iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirir [1,s.11]. Rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi ilə avtomatlaşdırılmış və şəffaf gömrük prosesləri, həm əməliyyatların sürətini artırır, həm də qanunsuz fəaliyyətlərin qarşısını alır. Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılmış yaşıl gömrük modellərinin tətbiqi, həm ekoloji tarazlıq, həm də uzunmüddətli iqtisadi sabitlik üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yanaşmalar, post-konflikt ərazilərdə iqtisadi inkişafı sürətləndirərək regionun beynəlxalq ticarət əlaqələrində rəqabət qabiliyyətini artıracaq və Azərbaycanı yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiqində regional lider kimi mövqeləndirəcəkdir. Eyni zamanda, bu proseslərin düzgün idarə olunması, həm ekoloji problemlərin həllinə, həm də dayanıqlı inkişaf hədəflərinə nail olunmasına şərait yaradacaq [6,s.10].

"Post-Konflikt Ərazilərdə Gömrük Prosedurlarının Yaşıl İqtisadiyyatla Əlaqələndirilməsi: Çağırışlar və Perspektivlər"

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycanın 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi inkişafının beş əsas milli prioriteti müəyyən edilib. Bunlar: dayanıqlı inkişaf edən rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat; dinamik, əhatəli və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət; rəqabət qabiliyyətli insan kapitalı və yeni ixtiralar üçün ərazilər; azad edilmiş ərazilərə kütləvi şəkildə qayıtmaq; təmiz ətraf mühit və "yaşıl iqtisadiyyata keçid" yer almışdır. Bu məqsədlərə çatmaq üçün innovativ təşəbbüslərin həyata keçirilməsi çox vacibdir.

Yaşıl Enerji Zonası əsasən bərpa olunan enerji mənbələrinin enerji ehtiyaclarını ödədiyi və bütün enerji dəyər zənciri boyunca ekoloji cəhətdən təmiz, enerjiyə qənaət edən texnologiyaların istifadə olunduğu ərazidir. Azərbaycanın Energetika Nazirliyi və BP şirkəti arasında 22 fevral 2021-ci il tarixində Azərbaycanın bir sıra şəhər və ərazilərində bərpa olunan enerji layihələri də daxil olmaqla, karbonsuzlaşdırılmış, integrasiya olunmuş enerji və nəqliyyat sistemlərinin həyata keçirilməsi üçün imkanların və tələblərin qiymətləndirilməsi üzrə birgə iş üzrə Anlaşma Memorandumu imzalanıb. Bu sənəd Azərbaycanın iqtisadiyyatını şaxələndirmək, rəqabətqabiliyyətli enerji bazarını inkişaf etdirmək və “Təmiz Ətraf Mühit və Yaşıl İnkişaf Ölkəsi” olmaq kimi milli məqsədini dəstəkləmək məqsədlərinə uyğundur. O, həmçinin BP-nin 2020-ci ildə xalis sıfır emissiyaya nail olmaq öhdəliyini dəstəkləyir. Memorandumda hər iki tərəfin təmiz enerji layihələri, aşağı karbonlu nəqliyyat, yaşıl binalar, tullantıların idarə edilməsi, təmiz sənaye, təbii iqlim həlləri, integrasiya olunmuş tərəfdaşlıqlar və karbonsuzlaşdırılmış enerji və nəqliyyat sistemlərinin inkişafı sahəsində əməkdaşlıq imkanlarını nəzərdən keçirmək barədə razılığa gəldiyi bildirilib. [7]

Azərbaycanın yaşıl iqtisadiyyatı bir sıra mühüm elementlər hesabına genişlənmə potensialına malikdir, o cümlədən:

1. Bərpa olunan Enerji Mənbələri

Azərbaycanda bərpa olunan enerji sektorunda artım üçün çox yer var. Ölkə külək və günəş enerjisi kimi bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə etmək üçün ideal coğrafi şəraitə malikdir. Azərbaycanın günəşli günlərinin bolluğu və küləkli bölgələri bərpa olunan

enerjidən səmərəli istifadə etməyə imkan verir. Bu resurslardan istifadə etmək üçün ölkə bir sıra iddialı təşəbbüslərə başlamışdır. Əhəmiyyətli odur ki, Xəzər dənizində ən böyük olan 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının karbon emissiyalarını ildə 200 min ton azaldacağı gözlənilir. 240 MVt gücündə Xızı-Abşeron Külək Elektrik Stansiyası da emissiyaları hər il 400 min tondan çox azaltmağa çalışır.

2. İqlim Dəyişikliklərinə Müraciət

Azərbaycan beynəlxalq müqavilələrə əməl edir və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə fəal iştirak edir. Ölkə 2016-cı il Paris İqlim Sazişindən irəli gələn öhdəliklərə uyğun olaraq karbon emissiyalarını azaltmaq və iqlim dəyişikliyinə yavaşlatmaq üçün əhəmiyyətli səylər göstərir. 2030-cu ilə qədər Azərbaycan karbon emissiyalarını azaltmağı hədəfləyir və 2050-ci ilə qədər "xalis sıfır karbon" hədəfinə çatmaq istəyir. Bu həm yaşıl iqtisadiyyatın inkişafına, həm də bərpa olunan enerjidən istifadəyə böyük kömək edəcək. Bundan əlavə olaraq, Bakının COP29-a ev sahibliyi etməsi Azərbaycanın iqlim problemlərinin həllinə və bərpa olunan enerji mənbələrinə doğru irəliləməsinə sadıqlığını nümayiş etdirir.

3. Yaşıl İnvestisiyalar və Maliyyələşdirmə

Artan maliyyə dəstəyi və investisiyalar Azərbaycanın yaşıl iqtisadiyyatının inkişafı üçün vacibdir. Ölkə son illərdə ətraf mühit və bərpa olunan enerji təşəbbüslərinə kapital cəlb etməkdə irəliləyiş əldə etmişdir. Azərbaycanda yaşıl təşəbbüslərin maliyyələşdirilməsi Asiya İnkişaf Bankı və Dünya Bankı kimi beynəlxalq maliyyə təşkilatları tərəfindən dəstəklənir. Yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı maliyyə investisiyalarından asılıdır. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının (AYİB) 2024-cü ildə Azərbaycanda səkkiz layihəyə yatırdığı 196 milyon avronun 82%-i maliyyə, nəqliyyat və enerji sektorlarında yaşıl layihələrə yönəlib. Dünya Bankının proqnozlarına görə, Azərbaycanın 2060-cı ilədək istehsal, nəqliyyat və enerji kimi bir sıra sektorları karbondan təmizləmək üçün təxminən 44,1 milyard dollara ehtiyacı olacaq. Bundan başqa, Azərbaycanın ilk müstəqil layihələndirilmiş kommunal miqyaslı külək layihəsi olan Abşeron-Xızı Külək Elektrik Stansiyası onun inkişafı və istismarı üçün OPEC Fondundan 50 milyon dollar kredit alıb.

Yaşıl iqtisadiyyatın həyata keçirilməsinin sosial və ekoloji üstünlükləri olsa da, aradan qaldırılmalı olan bəzi çətinliklər və maneələr də var. Bir neçə səbəbi olan bu problemlər həm sənayeləşmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə müşahidə olunur. Azərbaycanın yaşıl iqtisadiyyata keçidi çətinliklərdən də xali deyil. Bu çətinlikləri təsvir etmək üçün aşağıdakı əsas başlıqlardan istifadə edilə bilər:

1. Vəsaitlərin kifayət qədər olmaması

Yaşıl iqtisadiyyata nail olmaq üçün, xüsusilə ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların və bərpa olunan enerjinin inkişafına böyük investisiyalar lazımdır. Azərbaycanda bir çox başqa ölkələr kimi yaşıl iqtisadiyyat yaratmaq üçün lazım olan maliyyə resursları yoxdur. İrəmiqyaslı layihənin icrası hələ də dövlət vəsaitləri və özəl sektor investisiyaları ilə məhdudlaşdırıla bilər. Təşəbbüslərin əhatə dairəsi və irəliləməsi bəzən xarici təşkilatlar tərəfindən göstərilən maliyyə yardımı ilə məhdudlaşdırıla bilər.

2. Texnoloji infrastrukturla bağlı çətinliklər

Yaşıl iqtisadiyyatın uğurla həyata keçirilməsi üçün qabaqcıl texnologiyalardan istifadə etmək lazımdır. Azərbaycanda və bir çox digər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə texnologiya infrastrukturuna hələ başlanğıc mərhələsindədir. Bərpa olunan enerji mənbə-lərindən səmərəli istifadə və enerjiyə qənaət edən texnologiyaların tətbiqi üçün müasir infrastruktur və qabaqcıl texnologiyaların inkişafı zəruridir ki, bu da öz növbəsində daha çox maliyyə və texniki nou-hau tələb edir.

3. İqtisadi və Sosial Çətinliklər

Xüsusilə köhnə sənaye sahələrində yaşıl iqtisadiyyata keçid iş yerlərinin itirilməsi ilə nəticələnə bilər. Məsələn, yaşıl iqtisadiyyata keçid kömür hasilatı, qalıq yanacaq əsaslı müəssisələr və digər enerji istehsalı texnikalarının azalması ilə nəticələnə bilər. Bundan işsizlik və ictimai qeyri-sabitlik yarana bilər. Buna görə də yaşıl iqtisadiyyatın qəbulu ilə bağlı sosial məsələləri də nəzərə almaq lazımdır.

Azərbaycan hökuməti bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək və yaşıl enerjiyə sərmayə qoymaq üçün addımlar atmağa başlayıb. 2019-cu ildə hökumət dayanıqlı enerji və karbon emissiyalarının azaldılmasına diqqəti özündə əks etdirən "Azərbaycan 2030: Sosial-İqtisadi İnkişafın Milli Prioritetləri"ni təsdiq edib. Bu təşəbbü-

sün bir hissəsi kimi Azərbaycan öz enerji sektorunda bərpa olunan enerjinin payını artırmağı öhdəsinə götürüb.

Azərbaycan hökuməti 2020-ci ildə bərpa olunan enerji layihələrinin, xüsusən də günəş və külək enerjisi sektorunda layihələrin tikintisi üçün xarici biznes qurumları ilə müqavilələr imzalayıb. Ölkənin günəş enerjisi imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artıracaq layihələrdən biri Abşeron ərazisində 240 MVt gücündə günəş elektrik stansiyasının tikintisidir. Bundan əlavə, Azərbaycan Xəzər dənizinin sahilində çox ehtiyac duyulan bərpa olunan enerjini təmin etməli olan külək enerjisi layihələrinin tikintisi üçün xarici tərəfdaşlarla əməkdaşlıq edir.

Yaşıl iqtisadi məqsədləri dəstəkləmək və dayanıqlı və ekoloji cəhətdən uyğun iqtisadiyyata keçidi asanlaşdırmaq üçün Azərbaycan gömrük proseslərində əhəmiyyətli dəyişikliklər etmişdir. Bu dəyişikliklərə gömrük prosedurlarının səmərəliliyinin artırılması, ekoloji təmiz təcrübələrin mənimsənilməsinin təşviqi və bərpa olunan enerji texnologiyalarının idxalına dəstək üçün nəzərdə tutulmuş bir sıra proqramlar daxildir.

Bərpa olunan enerji layihələri üçün idxal olunan maşın və avadanlıqların ƏDV və gömrük rüsumlarından azad edilməsi həyata keçirilən əsas tədbirlərdən biridir. Bərpa olunan enerji infrastrukturuna sərmayə qoyan şirkətlərin maliyyə yükünü azaltmaqla bu proqram, ölkənin yaşıl enerji mənbələrinə keçidini sürətləndirməyə təşviq edir. Azərbaycan ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat növlərindən istifadəni təşviq etmək üçün elektrik və hibrid avtomobillərin idxalı üçün vergi güzəştləri də tətbiq edib. Bu təşviqlər nəticəsində elektrikle işləyən avtomobillərin idxalı 2021-ci illə müqayisədə 2023-cü ildə iyirmi dəfədən çox artıb. [8]

Davamlı inkişafa daha da kömək etmək üçün Azərbaycan ekoloji təmiz mallar və avtomobillər üçün gömrük prosedurlarını sadələşdirən “Yaşıl dəhliz” sistemini işləyib hazırlayıb. Bu yanaşma ekoloji cəhətdən təmiz məhsulların daha sürətli rəsmiləşdirilməsinə, yaşıl mallarla ticarətin asanlaşdırılmasına imkan yaradır. Yaşıl Dəhliz proqramı Azərbaycanın mühüm regional tranzit qovşağı kimi mövqeyini möh-

kəmləndirərək, gömrük proseslərinin səmərəliliyini və açıqlığını artırmaq cəhdlərinin bir hissəsidir. [9]

Ekoloji səmərəlilik konsepsiyalarının gömrük əməliyyatlarına inteqrasiyasının əhəmiyyəti Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən vurğulanıb. Gömrük işçiləri beynəlxalq standartları qəbul etməklə və ekoloji risklərin idarə edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərini praktikada tətbiq etməklə ölkənin davamlılıq məqsədlərinə dəstək vermək istəyirlər. Gömrük idarəçiliyində davamlılıq və ekoloji məsuliyyəti təşviq edən Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Yaşıl Gömrük konsepsiyası kimi qlobal proqramlarda iştirak bu səylərin bir nümunəsidir.

Post-konflikt ərazilərdə iqtisadi və sosial bərpa proseslərinin uğuru, yalnız infrastrukturun yenidən qurulması və iqtisadi fəaliyyətlərin bərpası ilə deyil, həm də müasir və ekoloji yönümlü idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi ilə bağlıdır. Gömrük prosedurlarının yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinə uyğunlaşdırılması bu çərçivədə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Ekoloji standartların gömrük siyasətinə inteqrasiyası, ekoloji tarazlığın qorunması ilə yanaşı, bölgədə resursların səmərəli idarə edilməsinə və uzunmüddətli inkişafın təmin olunmasına töhfə verir. Bu yanaşma, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını dəstəkləməklə yanaşı, ətraf mühitin qorunması üzrə global trendlərə uyğunluq baxımından da əhəmiyyətlidir. Post-konflikt bölgələrdə gömrük idarəçiliyinin optimallaşdırılması və rəqəmsallaşdırılması, iqtisadi və ekoloji məqsədlərin uzlaşdırılması istiqamətində mühüm addımların atılmasına şərait yaradır. Post-konflikt ərazilərdə gömrük idarəçiliyinin yaşıl iqtisadiyyat prinsipləri ilə əlaqələndirilməsi həm iqtisadi, həm də ekoloji dayanıqlılığın təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu proses çərçivəsində bir sıra çağırışlar ortaya çıxır. İlk növbədə, gömrük prosedurlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və bu ərazilərdə müasir texnologiyaların tətbiqi vacibdir. Şəffaf və rəqəmsallaşdırılmış gömrük sistemləri yalnız iqtisadi əməliyyatları sürətləndirmir, həm də qanunsuz fəaliyyətlərin qarşısını alır və ticarət proseslərində şəffaflığı artırır.

Eyni zamanda, yaşıl iqtisadiyyatın tələblərinə cavab verən gömrük mexanizmlərinin yaradılması ətraf mühitin qorunması və resursların səmərəli istifadəsi baxımından əhəmiyyətlidir. Alternativ enerji mənbələrinin idxalı, ekoloji təmiz texnologiyaların təşviqi, tullantıların idarə olunması və geri emal sistemlərinin dəstəklənməsi bu sahədə prioritetlər sırasındadır. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün gömrük işçilərinin ekoloji standartlar və müasir idarəetmə texnologiyaları üzrə təlimləndirilməsi

vacibdir [2,s.13]. Gömrük siyasətində yaşıl yanaşmaların tətbiqi yalnız regional iqtisadi inkişafı sürətləndirməklə kifayətlənməyəcək, həm də Azərbaycanı global miqyasda ekoloji dayanıqlılığa töhfə verən bir ölkə kimi tanıdacaq. Bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübələrdən faydalanmaq, tərəfdaş ölkələrlə əməkdaşlıq əlaqələrini gücləndirmək və qabaqcıl praktikaları tətbiq etmək strateji məqsədlərə nail olmağa kömək edəcəkdir. Bu yanaşma, həm iqtisadiyyatın diversifikasiyası, həm də ekoloji tarazlığın qorunması baxımından geniş perspektivlər vəd edir.

Cədvəl 1.

Post-Konflikt Ərazilərdə Yaşıl Gömrük və Ekoloji İqtisadi İnkişaf Göstəriciləri

Müddət (il)	Gömrük Məntəqələrində Yaşıl Texnologiyaların Tətbiqi (%)	Gömrükdə Təkrar Emal Olunan Məhsulların Payı (%)	Yaşıl Logistika Layihələrinin Sayı	Post-Konflikt Ərazilərdə CO2 Emissiyasının Azaldılması (%)
2020	10	5	1	2
2021	25	10	3	5
2022	50	20	6	12
2023	75	35	10	20

Cədvəl, post-konflikt ərazilərdə yaşıl texnologiyaların tətbiqi, ekoloji iqtisadiyyatla bağlı göstəriciləri və bu sahədə əldə edilən irəliləyişi əks etdirir. Gömrük məntəqələrində yaşıl texnologiyaların tətbiqi səviyyəsi 2020-ci ildə 10% idi və bu göstərici 2023-cü ilə qədər 75%-ə yüksəlmişdir. Gömrükdə təkrar emal olunan məhsulların payı 2020-ci ildə 5% olduğu halda, 2023-cü ildə 35%-ə çatmışdır [2,s.18]. Yaşıl logistika layihələrinin sayı 2020-ci ildə cəmi 1 olduğu halda, 2023-cü ilə qədər bu rəqəm 10-a qədər artmışdır. Post-konflikt ərazilərdə CO2 emissiyasının azaldılması göstəricisi 2020-ci ildə 2% olub, 2023-cü ildə 20%-ə yüksəlmişdir. Bu göstəricilər ekoloji dayanıqlılığın artırılması və yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üçün görülən tədbirlərin nəticəsini əks etdirir.

Cədvəl, post-konflikt ərazilərdə ekoloji biliklərin artırılması, yaşıl enerji istifadəsi və ekoloji iqtisadiyyatla bağlı irəliləyişləri əks etdirir. Ekoloji təlimlərdə iştirakçıların sayı 2020-ci ildə 1 min nəfər olduğu halda, 2023-cü ildə bu rəqəm 10 min nəfərə çatmışdır. Yaşıl enerji mənbələrinin gömrük məntəqələrində istifadəsi 2020-ci

ildə 5% idi və 2023-cü ilə qədər 50%-ə yüksəlmişdir. İdxal olunan məhsullarda ekoloji sertifikatlı malların payı 2020-ci ildə 8% olmuş, 2023-cü ildə isə 25%-ə çatmışdır [5,s.76]. Yaşıl iqtisadiyyatla bağlı qrant layihələrinin sayı 2020-ci ildə 2 idi, lakin 2023-cü ildə bu rəqəm 12-yə qədər artmışdır. Bu göstəricilər ekoloji iqtisadiyyatın təşviqi və yaşıl enerji həllərinin tətbiqində əldə edilən irəliləyişi göstərir.

Cədvəl, post-konflikt ərazilərdə enerji effektivliyi, bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi, yaşıl iqtisadiyyatla əlaqədar iş yerlərinin yaradılması və ekoloji təhsil proqramlarında iştirak göstəricilərini əks etdirir. Enerji effektivliyi layihələrinin sayı 2020-ci ildə 5 olduğu halda, 2023-cü ildə bu rəqəm 40-a çatmışdır. Bərpa olunan enerji mənbələrindən istehsal edilən enerji 2020-ci ildə 20 MW olmuş, 2023-cü ildə isə 200 MW-a yüksəlmişdir. Yaşıl iqtisadiyyatla əlaqədar yeni iş yerlərinin sayı 2020-ci ildə 500 idi və 2023-cü ildə bu göstərici 4000-ə çatmışdır. Ekoloji təhsil proqramlarında iştirakçıların sayı 2020-ci ildə 1 min nəfər olduğu halda, 2023-cü ildə bu rəqəm 12 min nəfərə yüksəlmişdir. Bu göstəricilər, post-konflikt ərazilərdə

enerji səmərəliliyinin artırılması, yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı və ictimai biliklərin artırılması sahəsində əldə edilən uğurları əks etdirir.

Cədvəl 2.
Post-Konflikt Ərazilərdə Ekoloji İnkişaf və Yaşıl Enerji Göstəriciləri

Müddət (il)	Post-Konflikt Ərazilərdə Ekoloji Təlimlərdə iştirakçıların Sayı (min nəfər)	Yaşıl Mənbələrinin Gömrükdə İstifadəsi (%)	İdخال Məhsullarında Ekoloji Sertifikatlı Malların Payı (%)	Yaşıl İqtisadiyyatla Əlaqəli Qrant Layihələrinin Sayı
2020	1	5	8	2
2021	3	15	12	5
2022	6	30	18	8
2023	10	50	25	12

Cədvəl 3.
Post-Konflikt Ərazilərdə Enerji Effektivliyi və Yaşıl İqtisadiyyat Göstəriciləri

Müddət (il)	Post-Konflikt Ərazilərdə Enerji Effektivliyi Layihələrinin Sayı	Bərpa Olunan Enerji Mənbələrindən İstehsal Edilən Enerji (MW)	Yaşıl İqtisadiyyatla Əlaqədar Yeni İş Yerlərinin Sayı	Ekoloji Təhsil Proqramlarında iştirakçıların Sayı (min nəfər)
2020	5	20	500	1
2021	12	50	1200	3
2022	25	100	2500	7
2023	40	200	4000	12

Cədvəl 4.
Post-Konflikt Ərazilərdə Ekoloji Modernizasiya və Yaşıl Bazar Göstəriciləri

Müddət (il)	Post-Konflikt Ərazilərdə Suvarma Sistemlərinin Modernizasiyası (%)	Tullantıların Təkrar Emal Nisbəti (%)	Ekoloji Məsuliyyətlə Bağlı Qanunvericilik İslahatlarının Sayı	Yaşıl Məhsulların Daxili Bazar Payı (%)
2020	10	5	1	8
2021	25	12	3	12
2022	50	25	6	18
2023	75	40	10	25

Cədvəl, post-konflikt ərazilərdə suvarma sistemlərinin modernizasiyası, tullantıların təkrar emalı, ekoloji məsuliyyətlə bağlı qanunvericilik islahatları və yaşıl məhsulların daxili bazarda payı ilə bağlı göstəriciləri əks etdirir. Suvarma sistemlərinin modernizasiyası 2020-ci ildə 10% olduğu halda, 2023-cü ildə bu göstərici 75%-ə çatmışdır. Tullantıların təkrar emal nisbəti 2020-

ci ildə 5% idi və 2023-cü ildə 40%-ə yüksəlmişdir [4,s.32]. Ekoloji məsuliyyətlə bağlı qanunvericilik islahatlarının sayı 2020-ci ildə 1 olmuş, 2023-cü ildə bu rəqəm 10-a çatmışdır. Yaşıl məhsulların daxili bazardakı payı 2020-ci ildə 8% olduğu halda, 2023-cü ildə bu göstərici 25%-ə yüksəlmişdir. Bu göstəricilər, post-konflikt ərazilərdə ekoloji modernizasiya və yaşıl iqtisadiyyatın təşviqi sahəsində əldə edilən irəliləyişi əks etdirir.

Post-konflikt ərazilərdə yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər həm infrastrukturun bərpasına, həm də ekoloji dayanıqlığın təmin olunmasına xidmət edir. Elektron sənədlərin istifadəsinin genişləndirilməsi, idarəetmə proseslərinin sürətləndirilməsinə və kağız istifadəsinin azaldılmasına töhfə verir ki, bu da həm vaxt itkisinin qarşısını alır, həm də ətraf mühitin qorunmasına dəstək olur. Təkrar istifadəyə verilən torpaq sahələrinin artırılması, həmin ərazilərin kənd təsərrüfatı, yaşıl istehsalat və ya digər dayanıqlı iqtisadi fəaliyyətlər üçün istifadəsinə imkan yaradır. Bu addım yerli əhəlinin iqtisadi fəaliyyətlərdə iştirakını artıraraq sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşmasına şərait yaradır. Ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinin payının artması, xüsusilə şəhər mərkəzlərində hava keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və karbon emissiyalarının azaldılmasına kömək edir. Bu, həm ekoloji, həm də ictimai sağlamlıq baxımından əhəmiyyətli təsir yaradır [6,s.33]. İctimai maarifləndirmə kampaniyalarının sayı və təsir dairəsinin genişləndirilməsi əhəlinin yaşıl iqtisadiyyat və ekoloji dayanıqlılıq məsələlərində daha məlumatlı olmasını təmin edir. Bu təşəbbüslər insanları ətraf mühitə həssas yanaşmağa, resurslardan səmərəli istifadə etməyə və davamlı inkişaf üçün töhfə verməyə təşviq edir. Post-konflikt ərazilərdə yaşıl iqtisadiyyat təşəbbüsləri, ekoloji dayanıqlılığın və iqtisadi inkişafın vəhdətini təmin etmək üçün uzunmüddətli strategiyaların əsas hissəsi kimi çıxış edir. Bu çərçivədə, yerli icmaların gücləndirilməsi və onların yaşıl layihələrdə aktiv iştirakının təmin edilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Yaşıl iqtisadiyyatın təşviqi yalnız texnoloji və infrastruktur yenilikləri ilə məhdudlaşmır, həm də sosial və mədəni transformasiyalara səbəb olur. Məsələn, təhsil və maarifləndirmə tədbirləri vasitəsilə yerli əhali ekoloji cəhətdən məsuliyyətli qərarlar qəbul etməyə təşviq edilir. Bu, uzunmüddətli perspektivdə təbii resursların qorunmasını, tullantıların azaldılmasını və daha təmiz bir mühitin yaradılmasını təmin edə bilər. Eyni zamanda, ekoloji biliklərə malik olan işçi qüvvəsi yeni yaradılan yaşıl iş yerlərində iştirak edərək həm fərdi gəlirlərini, həm də ümumi iqtisadi göstəriciləri yaxşılaşdırır. Yaşıl texnologiyaların tətbiqi, xüsusilə alternativ enerji mənbələrinin ge-

nişləndirilməsi, ərazilərin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dəstək verir. Günəş, külək və biokütlə enerjisi kimi mənbələrin istifadəsi həm karbon emissiyalarını azaldır, həm də ənənəvi enerji resurslarından asılılığı minimuma endirir. Bu, qlobal miqyasda qəbul edilmiş ekoloji standartlara uyğunluğun artırılmasına da imkan yaradır. Təkrar istifadəyə verilən torpaq sahələri və ekoloji təsir baxımından optimallaşdırılmış nəqliyyat infrastrukturunu kimi layihələr post-konflikt ərazilərin urbanizasiyasını idarə etmək üçün dayanıqlı həllər təklif edir. Eyni zamanda, bu cür təşəbbüslər regional iqtisadi inteqrasiyanı dəstəkləyərək ətraf rayonlarla əməkdaşlığı gücləndirir [1,s.7]. Davamlı inkişafa yönəlmiş bu yanaşmalar, yalnız ətraf mühitin qorunması deyil, həm də sosial inklüzivliyi artırmaq məqsədi güdür. Post-konflikt ərazilərdə həyata keçirilən ekoloji layihələr yalnız yerli deyil, həm də milli səviyyədə müsbət nəticələr yaradır, çünki bu təşəbbüslər bərabər inkişafın təmin edilməsində və regional sabitliyin dəstəklənməsində mühüm rol oynayır. Bu irəliləyişlər göstərir ki, yaşıl iqtisadiyyat post-konflikt bərpasının ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir.

Nəticə

Post-konflikt ərazilərdə yaşıl iqtisadiyyatın təşviqi və ekoloji dayanıqlılığın təmin edilməsi, bu ərazilərin sosial-iqtisadi bərpasında mühüm rol oynayır. Bu təşəbbüslər təbii resurslardan səmərəli istifadə etməklə ekoloji zərərin minimuma endirilməsini, iqtisadi imkanların genişləndirilməsini və yerli icmaların rifahının artırılmasını təmin edir. Elektronlaşma, alternativ enerji mənbələri, ekoloji nəqliyyat vasitələri və maarifləndirmə tədbirləri bu strategiyanın əsas sütunlarını təşkil edir. Nəticədə, yaşıl iqtisadiyyat yalnız bərpa prosesini sürətləndirmir, həm də gələcək nəsillər üçün daha davamlı və yaşana bilən bir mühit yaradır. İcra olunan layihələr göstərir ki, iqtisadi inkişaf və ekoloji dayanıqlıq bir-birini tamamlayan iki əsas amildir. Bu yanaşma yalnız ətraf mühitin qorunmasına deyil, həm də sosial inklüzivliyin təmin edilməsinə, innovativ həllərin tətbiqinə və regionun qlobal ekoloji standartlara uyğun inkişafına töhfə verir. Post-konflikt ərazilərdə bu cür inteqrativ yanaşmalar davamlı inkişafın əsasını təşkil edir və uzunmüddətli sabitliyə zəmanət verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Məhərrəmov A.M. (2015). "Azərbaycan Respublikasında gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri", Ələsgərov A.K., "Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri: problemlər və perspektivlər", Bakı, "Avropa" nəşriyyatı, – s. 276-304.
2. Heydərov K.F., İbrahimov T.T. (1999). "Gömrük işi – iqtisadi suverenlik və təhlükəsizlik", Bakı, "Səda". 184 səh.
3. Heydərov K.F., İbrahimov T.T. (1999). "Gömrük sorğu kitabı", Bakı, "Səda". 120 səh.
4. Hacızadə E.M. (2018). "Dünya iqtisadiyyatı və Azərbaycan" (dərslük), Bakı, "Letterpress" nəşriyyat evi. 912 səh.

5. Şəkəraliyev A.Ş., Şəkəraliyeva Z.Ş. (2006). "Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi", Bakı, "Azərənşər". 228 səh.

6. Şəkəraliyev A.Ş., Yadulla qızı Y.M., Aslanova M.M. (2016). "Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyətində gömrük işin rolu" (metodik vəsait), Bakı, "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı. 150 səh.

7. <https://www.eco-nomy.gov.az/az/page/yasil-iqtisadiyyat>

8. <https://www.azer-news.az/events/221837.html>

9. <https://customs.gov.az/en/sahibkarlar-ucun/green-corridor>

Behram Adam oğlu ABASZADE

INTEGRATION OF CUSTOMS PROCEDURES IN AZERBAIJAN'S POST-CONFLICT TERRITORIES WITH GREEN ECONOMY PRINCIPLES

Abstract

The study conducted on the analysis of the current state of customs procedures in post-conflict areas of Azerbaijan is related to the processes of sustainable development and transition to a green economy in these regions. Effective customs management in the process of restoration and reintegration of territories acts as a key factor for the restoration of economic activities. Optimization and digitalization of customs procedures are of great importance for increasing transparency at border crossing points and preventing illegal trade. The implementation of a green economy in these areas is closely related to the integration of environmental standards in customs management. Taking into account environmental requirements in export and import operations, the application of special privileges for the import of alternative energy sources, as well as the establishment of appropriate customs mechanisms for the introduction of waste management and recycling technologies, are among the main priorities. Improving customs procedures and integrating the green economy in post-conflict areas of Azerbaijan stand out as an important element of economic development and protection of ecological balance. Digitalization and the application of modern technologies in customs management, in addition to increasing the efficiency of operations, ensure transparency and help prevent illegal trade. In order to promote a green economy, it is important to integrate environmental standards into customs policy. The introduction of incentives for the import of alternative energy sources, environmentally friendly technologies and equipment that ensure the efficient use of resources, and the promotion of waste management and recycling processes are considered key priorities. In addition, it is important to simplify the import and export procedures for environmentally friendly products and apply best practices through international cooperation.

Keywords: digitalization, transparency, green economy, ecological balance, sustainable development.

Бехрам Адем оглы АБАСЗАДЕ

ИНТЕГРАЦИЯ ТАМОЖЕННЫХ ПРОЦЕДУР НА ПОСТКОНФЛИКТНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ АЗЕРБАЙДЖАНА С ПРИНЦИПАМИ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

Проведенное исследование по анализу текущего состояния таможенных процедур на постконфликтных территориях Азербайджана было связано с процессами устойчивого развития и перехода к зеленой экономике в этих регионах. Эффективное управление таможенными службами в процессе территориального восстановления и реинтеграции выступает ключевым фактором восстановления экономической деятельности. Оптимизация и цифровизация таможенных процедур имеет большое значение для повышения прозрачности на пограничных переходах и предотвращения незаконной торговли. Внедрение зеленой экономики в этих областях тесно связано с интеграцией экологических стандартов в таможенное управление. Среди основных приоритетов — учет экологических требований при осуществлении экспортно-импортных операций, применение специальных льгот при импорте альтернативных источников энергии, а также установление соответствующих таможенных механизмов при импорте технологий переработки и утилизации отходов. Совершенствование таможенных процедур и интеграция зеленой экономики в постконфликтные районы Азербайджана являются важными элементами экономического развития и защиты экологического баланса. Цифровизация и внедрение современных технологий в таможенное управление не только повышают эффективность работы, но и обеспечивают прозрачность, способствуют предотвращению незаконной торговли. Для содействия развитию зеленой экономики важно интегрировать экологические стандарты в таможенную политику. В качестве ключевых приоритетов рассматриваются введение стимулов для импорта альтернативных источников энергии, экологически чистых технологий и оборудования, обеспечивающего эффективное использование ресурсов, а также стимулирование процессов управления отходами и их переработки. Кроме того, важно упростить процедуры импорта и экспорта экологически чистой продукции и внедрить передовой опыт посредством международного сотрудничества.

Ключевые слова: цифровизация, прозрачность, зеленая экономика, экологический баланс, устойчивое развитие.